

# AYDIN KUVÂ-YI MİLLİYESİ'NİN TASFİYE EDİLMESİ\*

Turan AKKOYUN

## Giriş

Mondros Mütarekesi'ni (30 Ekim 1918) takip eden aylarda güneyde Fransız batıda da Yunan işgallerine karşı pek çok yerde ortaya çıkan Kuvâ-yı Millîye Aydın havalisinde de kendisini göstermişti<sup>1</sup>. Zira bu tarihlerde Kuvâ-yı Millîye Türk istiklâl ve istikbalinin tek ümidi durumunda idi. Millî Mücâdele hareketinin lideri Mustafa Kemal Paşa, düşman ilerleyişini durdurmak ve geciktirmek gayesini taşıyan bu birlikleri, esas ve dâimî kabul etmemiş olmasına rağmen, bunlar varlıklarını yaklaşık bir buçuk yıl muhafaza ettiler. Askerî ve siyasî bakımdan yetkili ve etkili kişiler kendilerine destek verdi.

23 Haziran 1920'de gelişen Yunan taarruzu Aydın Kuvâ-yı Millîyesi'ni buldukları muhitten uzaklaştırmış olmakla beraber, birliklerini meydana getiren efe ve zeybeklerle karakteristik özelliklerini devam ettirmiştir.

1920'deki Yunan taarruzu, -zaten esas ve dâimi kabul edilmeyen- bu birliklerin tasfiyesini hızlandırırken, Aydın Kuvâ-yı Millîyesi'nde buna bir de 'Denizli Hâdisesi' eklenmiştir. O bakımdan bu birliklerin tasfiye edilmesi incelenirken her iki konunun ayrı ayrı ele alınması gerekir.

\* Bu makale, Prof.Dr. Tuncer Baykara'nın danışmanlığında hazırlanmış olduğumuz *İstiklâl Savaşı'nda Aydın Kuvâ-yı Millîyesi* başlıklı çalışmanın "Yunan Taarruzu ve Sorası" bölümünün (D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi ve Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, İzmir 1988, ss. 127-163) geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

<sup>1</sup> Aydın ve havalisinde Kuvâ-yı Millîye, cephe tesisi ve faaliyetleri için bk. Turan Akkoyun, "Aydın Kuvâ-yı Millîyesi'nin Bazı Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tleşkürü" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, 1991, ss. 183-206.

## A.Yunan Taarruzu

1. Şubat 1920'lerde Yunanlıların "Umûmî bir taarruza" hazırlandıkları haber alınmıştı. 18 Nisan'da San Remo'da toplanan İngiliz Fransız ve İtalyan devlet adamları, 26 Nisan'da aldıkları kararla, "Türkleri dinlemeden" Anadolu'yu kendi aralarında paylaştılar. Bu kararlar 10 Ağustos'da imzalanacak olan Sevres Andlaşması ile Türk milletinin karşısına çıkarılacaktır.

San Remo'da alınmış olan kararlar, Osmanlı Devleti'ne bildirildiği tarihlerde, Yunan Başbakanı Venizelos, İtilaf devletlerinden Yunan ordusunun yeniden ilerlemesine izin verilmesini istedi. "...Batı Anadolu' da Yunanistan'a daha geniş topraklar kazandıracak ve millî kuvvetleri yenerek, İtilaf devletlerinin aldığı barış kararını kabule razı edecekti. "Barışın zorla sağlanması için" M. Kemal Paşa kuvvetlerinin dağıtılmasına izin istiyordu. Oysa, İngiliz Harbiye Nezâreti'nin Yunanlıların bu işi başaramıyacağını belirtmesi, Fransızların ve İtalyanların Yunanlılara karşı olmalarına rağmen, 20 Haziran'da Yunan ilerleyişi için izin almayı başardı."<sup>2</sup>

Yunanlıların taarruz izni aldığı sıralarda, İzmir Kuzey Cephesi 61. Fırka ile bunun emrindeki Kuvâ-yı Millîye tarafından tutulmuş, İzmir Doğu Cephesi, 23. Fırka ve emrindeki Kuvâ-yı Millîye, İzmir Güney Cephesi ise, 57. Fırka ve emrindeki Kuvâ-yı Millîyece korunmaktadır.

2. Yunanlıların taarruz edeceği önceden haber alınmıştı. Bunun üzerine Aydın Cephesi'nde ve cephe hududlarında şu tedbirler alındı<sup>3</sup>:

a) Kömürle çalışan trenlerin kömür ihtiyacını karşılayabilmek için Nazilli yakınlarındaki (Hasköy) maden yataklarının işgale uğraması halinde kömür sıkıntısı çekilmemesi için yeni maden yatakları arandı.

b) 21.3.36 tarihli emirle, Nazilli depolarında bulunan eşya ve

<sup>2</sup> Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I. İzmir 1987. s.230.

<sup>3</sup> M.Şefik, *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*. III, İstanbul 1937, s. 153.

erzakın, Denizli'ye ve doğuya nakli istendi.

c) Büyük ve Küçük Menderes arasındaki dağların platosuna topçu bataryalarını çıkarmak için araba yolunun inşasına Nazilli ve civar halkı mükellef tutuldu. Balyanbolu ve Adagide cephe hududlarını takviye için yapılan bu teşebbüs 12.6.1920'de başarıldı.

d) Yunanlıların en çok Adagide Cephesi hududuna yığınak yapması üzerine buraya diğer hudutlardan daha gazla önem verildi.

3. Aydın Havalisinde Çarpışmalar: a. 23 Haziran Günü: Aydın havalisinde çarpışmalar 23 Haziran günü başladı<sup>4</sup>.

Üçyol mıntıkasındaki savaş olumlu gelişmiş olmasına rağmen, Bademiye Müdâfaa hattındaki askerlerin ve makineli tüfeklerin zamansız geri çekilmesi sonucunda düşmanın, Millî Aydın ve Millî Menderes Alayları'nın arkasını tehdit etmesi ihtimaline karşı, bu alayların durumlarını kurtarmak için, 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey, Üçyol Mıntıkası kumandanına şu emri verir: "Himaye mevzilerini tutarak, derhal kuvvetini kademe kademe cepheden çek, sürat-i mümkünse ile Hacettepe cenubunda Koçakderesi ile Çayyüzü(Demirderesi) arasındaki sırtlarda münasip bir mevzi tut... Aydın Cephesi kuvvetlerine de ma'lûmât ver ve onlardan ma'lûmât al." Yunan taarruzunun ilk anında Bademiye ve Hacettepe elden çıktı.

Miralay Şefik Bey, Köşk karargahında bulunmayı uygun görmüştü. -önceden verdikleri karar gergince- Nazilli'de kalan Demirci Mehmed Efe, yanında ne kadar kuvveti varsa, Sökeli Ali Efe kumandasında Beydağ üzerinden Adagide Cephe Kumandanlığı emrine girmek üzere gönderildiğini, Fırka Kumandanlığı'na bildirir. Yörük Ali Efe de, bütün

<sup>4</sup> Aydın havalisindeki Çarpışmalar için bk. *Ay.Es.III*, ss.167-183; Asaf Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın 1964, ss. 393-399; Cevat Sökmensüer, *Milli Mücadelede Aydın Nazilli Cephesi Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler Hatıralarım*, t.y., ss. 66-76; Ahmed, *Türk İstiklal Harbi'nin Başında Milli Mücadele*, Ankara 1928, ss.115-126; Nami Malkoç, *920 (336) Yılıın Kurtuluş Savaşları*, İstanbul 1937, ss. 113-130; Sıtkı Aydınel, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Millîye Harekâtı*, Ankara 1990, ss.335-342.

zeybek kuvvetiyle Aydın Cephesi savaşına katılmak üzere cepheye gelir.

Yunan taarruzu sonucunda, Balyanbolu Cephesi hududundakiler, mevzilerini önce 2-3 kilometre geri almış, burada Yunanlıları durdurmuş ve sonradan Hacettepe alanından çekilenlere karışmıştır. Adagide ve çevresinin düşman eline geçmesinde en önemli faktör; civar köylerden olan askerler “çoluk çocuğu yola çıkarayım gene gelirim” diye savuşmaları ve bütün kuvveti arkalarına takmış olmalarıdır.

Üçyol mıntikasındaki kuvvetler verilen emir üzerine geri çekilmiş, çekilirken herhangi bir düşman baskını olmadığı gibi, düşmana bazı önemsiz eşyadan başka silâh ve mühimmât bırakmamıştır.

23 Haziran’da düşman akşama kadar taarruz etmişse de, püskürtülmüştür. Bu tarihte, lüzumsuz geri çekilme yapan efrâdı, Hürriyet ve itilafçıların zehirlediği fesatçılar kışkırtmak istedi ise de, bunlardan ikisi, Millî Aydın Alayı Kumandanı Zekai Bey tarafından idam edilerek, bir karışıklığın çıkması önlenmiştir.

23 Haziran gününe ait savaş hakkında Nazilli’de toparlanabilen ma’lûmâta göre, 57. Fırka Kumandan Vekili Mazhar Bey tarafından “Ankara’da Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti’ne, Konya’da XII. Kolordu Kumandanlığı’na, ma’lûmât olmak üzere Doğu ve Kuzey Cepheleri Kumandanlıklarına 348 numaralı rapor” gönderilmiştir.

23 Haziran’da yapılan savaşlarda ortaya çıkan bir gerçek vardı: “Bir yerin halkını kendi illerinde savaşa sokmaktan mümkün mertebe sakınmak lâzımdır. Müdâfaa kuvvetini teşkil eden efrâdın fikirlerini aile kaygusu tırmalamamalıdır. Bunun zararları Aydın Cephesi’nde açık olarak, cephenin erken düşmesine sebep oldu.”

b. 24 Haziran Günü: Düşman taarruzu devam ediyordu. Dağ Cephesi hududundaki savaşta, buradaki neferlerin büyük bir bölümü şehit düşmüş, bir kısmı da kaçmıştı. Çok az sayıda kalan birkaç fedakâr askerimizde topları yürütebilecek sayıda değildi. Batarya Kumandanı, düşmana mukavemet ve firar edenleri geri çevirmek işleriyle meşgul olan Sökeli Ali Efe’den yardım istedi. Bunun üzerine zeybekler topları düşman

ateşinin tesirinden kurtarmayı başardılar. Bu toplar, Millî Mücâdele'nin kesin zaferinde de işe yarayacaktır. Bu bölgedeki makineli tüfeklerin birkaç tanesi kayıba uğramış olmakla beraber toplar tamamen kurtarılmıştır. Aynı gün çevre ile, kaza ve nahiyelere şu telgraf çekilmiştir.

“24 Haziran 1336

Düşman dünden beri Keles, Balyanbolu, Başçayır ve Aydın Cephesi'nde taarruza devam etmektedir. Kıtâatımız dilîrâne mukabele etmekte ise de evvelce müteaddid defalar arz edildiği vecihle cephanenin hitâmı sebebiyle müsta'calen cephane yetiştirilmesini istirham eylerim, efendim.

Aydın ve Mentеше ve Havalisi Umûm  
Kumandanı Demirci Mehmed Efe”<sup>5</sup>

23 ve 24 Haziran günlerindeki savaşlarda, Aydın'ın doğusunda mevzi tutan birliklere düşman ne kadar şiddetli saldırıda bulunduysa, bu saldırılar durduruldu. Burada Millî Aydın Alayı Kumandanı Yüzbaşı Zekai Bey, Aydınlı Mülazım Hasan, Muğlalı İdris, Kafkasyalı Mülazım Hasan Efendiler'in fedakârane çabaları, Millî Aydın Alayı'na başarı temin eden kıymetli amillerdendi.

Yunanlıların oviden ilerleyen kuvvetin ileri hattı da Köşk'e doğru yaklaşmış olduğu bir sırada, buradaki hattı tutan zeybekler, askerî komutanlara haber vermeden geri çekilince, buradaki toplar kağı arabalarıyla çok müşkilâtlı bir şekilde geri taşındı.

Cephe düşmüştü. Bu düşüşün sorumluluğunu Yörük Ali Efe, “... Demirci'nin kızanlarına...” yüklemiştir<sup>6</sup>

c. Cephenin düşüşüne kanaat getirilince, 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey, Nazilli'deki Fırka Erkan-ı Harbi Selahaddin Bey'e

<sup>5</sup> Ahmed, *a.g.e.*, s. 124.

<sup>6</sup> Sındırgılı Süreyya (S. Örgü Evren), *Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmed Efe*, İstanbul 1955, s. 17.

özetle şu ta'limâtı verdi:

1- Bütün hilâl-i ahmer hastanelerinin eşyalarıyla ve gidebilecek yaralı ve hastaları ile Heyet-i Merkeziye'nin de orada kalmış eşyası varsa keza onları da sair ağırlıklarının bir memur ile, trenle Denizli'ye nakli ve fazla kalacak lokomotif ve vagonların Nazilli'de bırakılması,

2- Bütün Rum nüfusunun (ekserisi trenle olmak üzere) emniyet ve selâmet dairesinde Denizli'ye nakilleri ve bunlar için Demirci Mehmed Efe'nin tedbir alması,

3- Topçu ve piyade ihtiyat cephanesinin ve istihkâm malzemesi ile dinamitlerin bulunduğu vagonların Denizli'ye nakilleri.

Bu emirler üzerine, Selahaddin Bey icap edenlere ve Demirci Mehmed Efe'ye durumu bildirir. Demirci Efe de, Rum ihtiyar heyetini çağırıp, ihtiyar, çocuk ve ma'lûl olanların trenlerle, diğerlerinin karadan yaya olarak Denizli'ye hareketlerini ve kendilerine muhafız katacağını, harekete geçeceklerin hayatını ve malını temin edeceğini, gizlenipte kalacak olanların hayatından vicdanen mes'ûl olamayacağını ve bunun bir muharebe icabı olduğunu söyler. Bunun üzerine Rumlar harekete geçer. İlk bakışta gayr-i kanunî ve gayr-i insanî olan bu emir aslında, Venizelos'un Komite teşkilâtının gizli ajanlarına fırsat vermemek içindir. Türkler varlıklarını müdâfaa için her türlü fedakârlığı ve her mes'ûliyeti göze aldılar<sup>7</sup>.

Rumların, Denizli'ye göçünün görüşüldüğü gün, Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin toplantı salonunun tavanında bir seneden beri gizlenen ve burada heyetin görüştüğü konuları dinleyen ve bunları Yunanlılara bildiren iki Rum genci yakalandı. Bunların komşu evlerden beslendiği anlaşılmış ve yapılan soruşturmada, 22 kişi daha ele geçirilerek hepsi idam edilmiştir<sup>8</sup>.

Miralay Şefik ve yanındakiler Nazilli'ye geldikleri zaman şehirde, Türk askeri karârgâh zabitleri ve bazı efrâdıyla Demirci Mehmed Efe'nin kendi maiyetinden bir miktar zeybek kalmıştı. Şehrin içinde herhangi bir hayat izi yoktu. 25 Haziran günü Adagide Cephe hududuna bağlı toplar,

<sup>7</sup> M.Şefik, *a.g.e.*, III, s.184.

<sup>8</sup> *ay.es.*, ay.yer.

buranın komutanı ve topları yürütecek efrâd ile toplu olarak Sökeli Ali Efe komutasındaki zeybek müfrezesi Nazilli'ye geldi.

24/25 Haziran gecesi, Yunanlıların II. Fırkası sağ cenahı ile Nazilli'nin kuzey batısındaki Beydağ'a kadar, sol cenahı ile Keles doğusuna kadar ve Aydın Demiryolu istikametinde ilerleyen I. Fırkası da Sultanhisar mevkiine kadar ilerlemişti. I. ve II. Fırkalar arasında kalan dağ kesiminin güney yamaçlarını işgal edemediklerinden Üçyol mıntikasındaki bir miktar Türk kuvveti (Millî Aydın ve Millî Menderes Alayları'nın kuvvetlerinden) araziden de faydalanarak, dağınık bir halde, kendilerini, top ve makineli tüfeklerini Yunan baskınından kurtardılar. Bu dağınık efrâd ve subayların bir kısmı Sultanhisar civarından bir kayıkla Menderes nehrinin güneyine geçerken, diğer bir kısmı da Nazilli'ye, daha doğuya ve Sarayköy'e doğru göç eden köy kafilelerine karıştılar. 175. Alay'ın 2. Taburu efrâdının büyük bir kısmı dağılmış olduğu halde Nazilli'ye geldi.

Sahra ve top takımları vagonlara bindirilerek Denizli'ye gönderilmiş olmakla birlikte dağ topları düşmanın ileri harekâtını durdurmak ve arkadan vurmak için zeytin ve incir bahçelerine saklanmıştı<sup>9</sup>.

d. 25 Haziran'da Yunanlıların Nazilli'ye yürüyüşü durdu. Bu arada Buldan'ın batısında bir mevzi tutmak için Yüzbaşı Zekai Bey komutasında bir makineli tüfek ile kuvvetlendirilmiş yüz kişi kadarlık bir kuvvet, Nazilli'den gönderildi.

Düşman aniden Nazilli'ye saldırıya geçerek, şehri 26 Haziran'da işgal etti. Türk kuvvetleri geri çekildiler. Kuyucak'da yeniden düzene sokulan Kuvâ-yı Millîye, makineli tüfek ve dağ topçusunun desteği ile Nazilli'ye yürüdü. Bu sırada Nazilli'de bulunan düşman kuvveti az olduğundan mukabil taarruzla geri atıldı. 28 Haziran'da tekrar faik kuvvetlerle saldıran düşman, şehri yeniden işgal etti<sup>10</sup>.

<sup>9</sup> ay.es., III, s.185.

<sup>10</sup> ay.es. .III, s. 188: Bir çok eser, Nazilli'nin işgal tarihini 3 Temmuz 1920 olarak vermektedir. *Hakimiyet-i Milliye*'nin 1 Temmuz 336 tarihli nüshasında yayınlanan

Miralay Şefik Bey ve Demirci Mehmed Efe, kuvvetlerimizi önce Kuyucak'a, daha sonra da Çubukdağ (Burhaniye-Buharkent) 'a çektiler. Burada mukavemete karar verildiyse de, diğer bir Yunan kolunun, Alaşehir Buldan üzerinden Sarayköy'e ilerlediği haber alındı. Bu yeni gelişme Yunanlıların direk olarak Denizli'ye girmek istedikleri kanaatini verdi<sup>11</sup>.

Yunanlılar Buldan'a doğru ilerlerken, Buldan halkı Türk milislerinin geri çekilmesini isteyerek, Miralay Şefik Bey'e şikâyetle bulunmuşlardır. Sadece şikâyetle kalmayıp bazı kuvvetlerin silâhlarını da ellerinden almışlardır<sup>12</sup>.

e. 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey, 26 Haziran 336 tarihli harp raporunda, "...Nazilli'nin tahliyeye mecbur kalındığını, köprülerin..." tahrip edilmesini emrettiğini yazmaktadır<sup>13</sup>. Temmuz ayının ilk günlerinde, Menderes nehri üzerindeki uzun demiryolu köprüsü (Ahmetli köprüsü) ve Sarayköy-Buldan şosesi üzerindeki köprü evvelden hazırlanmış olan dinamit ile ateşlenerek istihkâm müfrezelerince tahrip edildi. Burhaniye'nin Ortakçı köprüsü ile Nazilli arasındaki köprülerde yakılarak-atılarak (tahrip edilerek) geçilmez hale sokuldu. Yunanlılar, Buldan-Karataş arasında durarak tertibât almaya başladılar<sup>14</sup>.

Türk kuvvetleri, Kuyucak'ta ardından da Burhaniye'de kuramadıkları cepheyi, Sarayköy'ün doğusunda, Denizli'ye 5 kilometre mesafede yer alan Goncalı'da kurmayı başararak, "pençeleşip mevcudiyetini kabul" ettirmiştir<sup>15</sup>.

f. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin haberine göre, Yunanlılar

Ali Fuat Paşa'nın telgrafında "...Nazilli elimizdedir..." denilmiş olmasına rağmen, 13, 22 ve 23. dipnotlarda kullanacağımız belgeler, Şefik Bey'in hatıralarında belirttiği ifadelerin doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

<sup>11</sup> ay.es., ay.yer.

<sup>12</sup> ay.es., ay.yer.

<sup>13</sup> ATASE Arşivi, Arşiv No:1 / 4282, Dosya No: 45 (3), Klasör No: 557, Fihrist No:45.

<sup>14</sup> M.Şefik, a.g.e., III, s. 189.

<sup>15</sup> ay.es., III, s. 191.



sadece Türk kuvvetlerine saldırmakla kalmamış, İtalyanlar ile de çatışmaya girmişlerdir: “Kuşadası civarında İtalyanlılar ile Yunanlılar arasında vuku’ bulan hâdise şu suretle cereyan etmiştir: Yunanlılar Kuvâ-yı Millîye ile müsâdemeleri sırasında İtalyan hattına tecavüz etmişler ve buna karşı İtalyanlar da mukabelede bulunarak vaki’ olan müsâdemede Yunanlılardan beş esir, bir mitralyöz almışlardır. Ancak İtalyanların elinde bulunan bir kısım şimendifer hattı, Yunanlılar tarafında kalmış olduğundan İtalyanlar takviye kıtaâtı göndermişler ve icab eden yerleri takviye etmişlerdir. Müsâdemede italyanlardan beş nefer telef olmuştur”<sup>16</sup>.

4. Taarruzun Taraflarda Ortaya Çıkardığı Tepkiler: a) Yunan taarruzunun 1920 Haziran’ında kısa zamanda gelişip bir çok Türk toprağını işgal etmesi büyük bir üzüntüye sebep oldu.

a1. B.M.M.’nin tepkisi: Yunanlıların taarruzu ve işgali B.M.M.’nde sert tepkilere yol açmıştır. Mesela, “Bursa’nın kaybı dolayısıyla Meclis kürsüsüne siyah bir örtü serildi ki, bu örtü ancak iki yıl kadar sonra (12 Eylül 1922’de) Bursa geri alınınca kaldırılacaktır”<sup>17</sup>. Meclis, yenilginin sorumlusu olarak komutanları görüyordu. Meclis’te esen sert hava, M. Kemal Paşa tarafından güçlkle dindirilebildi.

a2. 57. Fırka Kumandanının Tepkisi: Miralay Şefik Bey, yenilginin sebebini, düşman kuvvetinin çok üstün olmasına bağlamakta, bu düşman zaferinin uzun vadede yok olacağına inanmaktadır. Şefik Bey, Yunan taarruzunu şöyle değerlendirir: “...Yunanlıların 22 Haziran’dan itibaren Balıkesir’de 61, Alaşehir’de 23., Nazilli’de 57., zayıf ve yardımdan mahrum üç Türk Fırkasına karşı tam mevcutlu altı Fırka ile ve müteaddit milis (yerli Rum) müfrezelerle yaptığı saldırılar neticesinde kazandıkları muvaffakiyet, Yunan ordusuna şeref verecek bir muvaffakiyet sayılamaz. Belki netice-yi kat’iyyede felaketi doğuracak bir muvaffakiyetti”<sup>18</sup>.

b) Yunanlılar, saldırılarının kısa zaman gelişmesinden son derece

<sup>16</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1336.

<sup>17</sup> Tuncer Baykara, *Millî Mücâdele*, Ankara 1985, s. 88.

<sup>18</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, ay. yer.

memnun görünüyordular. “Tam bir senede Kemal tarafından vücuda getirilmiş olan çetin eser, Yunan ordusunun darbeleri altında on günde yıkılmıştı... Yunan kıtaâsı iyi bir surette teşkil ve mükemmelen sevk ve idare edilmiştir. Büyük bir hamle ile, büyük bir cüretle harbetmişler ve umûmi suretle ırklarının büyük ananelerine layık bir tarzda sevk ve idare edilmişlerdi. Filvaki kendilerine tayin edilen mıntıkayı, on beş gün yerine on günde temizlemişlerdir. Türk kuvvetleri tamamen mağlup ve âsâyiş îade edilmiştir”<sup>19</sup>.

c) Yunanlılar izin alırken italyanlar şiddetle karşı çıkmışlar, ancak Venizelos, yine de ‘taarruz izni’ almıştı. Yunan saldırısından sonra, 10 Temmuz tarihinde italyan *Sekolo* gazetesinde bu olay şöyle değerlendirilecektir: “Türkiye’de vaz’iyyet süratle karardı. Anadolu’da Yunan ordusunun harekâtı, Damad Ferid’in hükûmet kuvvetleriyle Mustafa Kemal Paşa’nın millî kuvvetleri arasındaki ayrılığı derinleştireceği yerde- evvelen kolayca tahmin edilebileceği gibi- onları birleştirmeğe sebebiyyet verdiği anlaşılıyor...İngiliz-Yunan hücumu Türk Millî kuvvetleriyle İstanbul hükûmeti kıtaâtının birleşmesine vesile olmuştur. Daima öyle bir siyâsetten başka birşey beklemeyen kimse, karanlıklar içinde dolaşıyor demektir”<sup>20</sup>.

5. Yunan Taarruzunun Ortaya Çıkardığı Sonuçlar: a) On gün gibi kısa bir zamanda Yunan saldırısının, Türkler aleyhinde başarılı olması, bir çok verimli arazinin elden çıkmasına sebep olduğu gibi, Türk halkının moral bakımından çökmesine yol açmıştır. Bir takım üzücü olaylarda bu işgal sırasında veya hemen sonra ortaya çıkmıştır<sup>21</sup>.

26 Haziran’da işgal edilen, ertesi gün kurtarılan ve bir gün sonra

<sup>19</sup> Bujak, *1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri*, İstanbul 1939, s. 192.

<sup>20</sup> zkr. *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1336.

<sup>21</sup> Düşmanın insanlık dışı hareketleri, belgelerle şurada ortaya konulmuştur: Mehmed Hocaoglu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, İstanbul 1985; Buna rağmen, bir çok batılı yazar Türklerin yerli Rumlara ve işgalci Yunanlılara zulmettiğini yazabilmektedir. Bir örnek için bk. George Horton, *The Blight of Asia*, 2.b., New York 1953, s. 67 vd.

(28 Haziran 1920) tekrar işgal edilen “Nazilli’nin yakıldığını”, “Garb ve Şark Kumandanlıklarına” 28 Haziran 336 tarihiyle, 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey tarafından gönderilen şifreden<sup>22</sup> anlıyoruz. Aynı tarihli bir diğer şifrede de, “...Nazilli’nin Yunanlılar tarafından yakılıp mahv edildiği...”<sup>23</sup> bildirilmektedir.

İnsanlık dışı, vahşiyâne olaylarda devam edip gitmektedir. “Söke Kaymakamlığı, Yunan taarruzu üzerine Menderes nehrinde bombazile parçalanmış, karınları deşilmiş islâm kadınları leşleri çıktığını ve vahsiyyâne ma’lûmâtдан italyan kuvvet-işgaliye kumandanının haber-dâr edildiğini resmen haber veriyor”<sup>24</sup>.

Yunanlıların bu zulümleri yanında, bir de “Denizli Hâdisesi” vardır ki, Aydın Kuvâ-yı Milliyesi tarihinde, acı bir hatıra olarak kalacak olan bu olay, aşağıda ayrıca incelencektir.

b. 22 Haziran’da başlayan Yunan saldırısı, yepyeni zulümlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Artık onlarla çarpışmaktan başka bir çare olmadığı anlaşılıyordu. Bilhassa iç kesimlerde (İç Anadolu) bir kıpırdanma görülmektedir. Bursa gibi çok değer verilen bir şehrin düşmesi büyük bir heyecanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. “Bursa, bizim ikinci kabemizdi. Cedlerimiz, padişahlarımız, velilerimiz, san’atlarımızla taşlarına, topraklarına kadar Türk olan Bursa şimdi hainlerin elinde çarmıha gerilen, bin yarasına bir sızı, sabırlı bir Mesih’den başka bir şey değil...”<sup>25</sup>. Bursa’nın düşmesi üzerine, “Meclis kürsüsüne siyah bir örtü serildi”.

“Anadolu, ruhundan kılığına kıyâfetine kadar değişti. Dün dar bir ceket içinde gizlenen ince beller, barut ve kurşundan bir gövde... Şimdi

<sup>22</sup> ATASE Arşivi, Arşiv No: 4/4478, Dosya No: 1(1), Klasör No: 642, Fihrist No: 70.

<sup>23</sup> ATASE Arşivi, Arşiv No: 4/4478, Dosya No: 1(1), Klasör No: 642, Fihrist No: 71.

<sup>24</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Temmuz 1336.

<sup>25</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1336.

Anadolu, her geçen gün bir cepheden gelen fırtınayla başını kaldırıyor... Anadolu'yu kurtuluş zevki baştan başa sardı..."<sup>26</sup>.

"Her yerde taraf taraf gönüllüler cepheye hareket etmekte, Anadolu'nun her tarafında bu son Yunan taarruzları dolayısıyla husûle gelen millî heyecan devam etmektedir. Garb Cephesi'ndeki geniş cephelerde Yunanlıların daha fazla tutunmaları imkân dahilinde değildir..."<sup>27</sup> "Silifke'de binlerce halk kasabanın büyük meydanında içtima ederek mukerrrât-ı cedidiye ittihaz etmişlerdir...Çerkez'de kasaba ve karye ahali dahi toplanarak Pirsani Hazretleri'nin türbelerini ziyaret etmişler ve Yunan taarruzâtına mukabele için ahd ve yemin etmişlerdir"<sup>28</sup>.

"...Taraf taraf gönüllü kabileleri cephelere hareket ediyor. Ankara'dan bir kabile hareket etdi. Konya'da ahalinin kararıyla teşkil edilen Millet, Boğazlıyan'dan Yavuz ve Nilüfer müfrezeleri hareket etmişlerdir"<sup>29</sup>.

"17 Temmuz tarihli *Meşveret* gazetesi'nden: "Son istila hareketleri Anadolu'yu başdan başa ayaklandırdı. Kayseri'de Anadolu'nun bir çok yerlerinde olduğu gibi gönüllü teşkilâtı vücuda getirildi. 'Kayseri İntikam Alayı' namını alan bu mücahidler kafilesine eşraftan İbrahim Hakkı Efendi kumanda ediyor"<sup>30</sup>.

"...Kadınhanı, Akşehir, Seydişehir, Beyşehir ahalişi teşekkül edecek taburlar efrâdının elbise techizât ve yiyecek masraflarını üzerlerine aldıkları gibi, ayrıca Karahisar-ı Sahib'de Müdâfaa-i Millîye Vekâleti emrine tevdi edilmek üzere, kaput, don, gömlek tedârikine başlanmıştır"<sup>31</sup>.

<sup>26</sup> Ay.yer: zkr. *Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, I, İstanbul 1981, s. 312

<sup>27</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1336.

<sup>28</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Temmuz 1336.

<sup>29</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Temmuz 1336.

<sup>30</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Temmuz 1336. zkr. *a.g.e.*, . , s. 324.

<sup>31</sup> *ay.es.* I, s.326.

“Konya ve Silifke’de de ordumuza kışlık elbise ve iç çamaşırı imali için hummalı bir faaliyetle çalışılıyor. Koçhisarlılar hazineden alacakları olan bir milyon üç yüz yetmiş bir bin kilo miktarındaki mütenevvî zehâri cephedeki kahramanların îâşesine tahsis etmişlerdir”<sup>32</sup>.

“... Kesinlikle bir gerçek ortaya çıkmıştır ki, çeteler düzenli cephe savaşı veremezler. O halde çetelerin yapacağı işler bitmiştir ve düzenli birliklerin çetelerin yapacağı işler bitmiştir ve düzenli birliklerin şartlarına tâbi olmaları gerekir...”<sup>33</sup>. Yunan taarruzu, disiplinli ordu birliklerinin kurulması gerektiğini iyice ortaya çıkarmıştır. Kademe kademe bu da gerçekleşecektir.

## B.Denizli Hâdisesi

Millî Mücâdele tarihine ‘Denizli Hâdisesi’ olarak geçecek olan olay, Yunan saldırısını takip eden günlerde, Goncalı’da Türk kuvvetlerinin yeni bir cephe kurmasından hemen sonra meydana gelmiştir. Bu günlerde, Yunanlıların saldırılarından Türk halkı büyük bir ümitsizlik içine düşmüştü. Nazilli’den göç ettirilen Rumlar Denizli’de havayı bulandırmakta idi. Bu arada ‘fesatçı ve bozguncular’ da boş durmuyorlardı. Denizli’deki hâdisi şöyle gelişmiştir:

1. Her şey Ahmet Hulusi Efendi’nin, Goncalı’da bulunan Demirci Mehmed Efe’yi 5 Temmuz 1920’de telgraf başına çağırmasıyla başladı. Telgraf başında Efe’ye şunları söyler:

“Efe oğlum, Denizli’de Rumlar mühim ekseriyet teşkil etti.Geçen sene İslâmlar aleyhine Yunanlılarla beraber bunlar facialar işlemişlerdir. Şu halde Denizli’de İslâmlar ve cephe tehlikede kalacaktır. Hiç olmazsa Rum erkeklerinin Denizli’den kaldırılarak dahile sevkini İslâm ahali namına rica ederim.

<sup>32</sup> *Hâkimiyet-i Millîye*, 17 Ağustos 1336.

<sup>33</sup> Baykara, *a.g.e.*, s. 89:- *Ay.Yaz.,Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir 1991, s. 100.

Denizli Heyet-i Milliye Reisi  
Müftü Ahmed Hulusi Efendi.”<sup>34</sup>

Müftü, kendisine yapılan baskı sonucu 6 Temmuz’da (yani bir gün sonra) Demirci Efe’den izin alarak, yetim çocukları ve aile efrâdı ile birlikte Tavas’a gitti. Denizli Heyet-i Millîyesi’ne mensup pek çok kişi, Denizli’den yapılan baskı sonucu burayı terk etti. Mutassarrıf Vekili Müştak Bey Muğla’ya, Ceza Hakimi, Tahrirât Müdürü ve Muhasebe Müdürü de Tavas’a gitti. “Denizli’de, artık, hükümet yok, emniyet yok, asayiş yok, huzur yok, tam bir kargaşalık vardır”<sup>35</sup>.

Bu durumda, Miralay Şefik Balyanbolu Cephesi hududunda kumandanlık yapan Yüzbaşı Rifat Bey ve Teğmen Fazıl Efendi’yi görevlendirerek, şöyle bir talimât verip, Denizli’ye gönderdi: “Rum erkeklerinin 15 yaşından büyük (ihtiyar, malûller, küçükler müstesna) eli silâh tutanların Eğridir’e nakillerini sağlayın. İsterlerse ailelerinin de yanlarına alabilirler, Yunanlıları geri çekilmesi halinde geri gelebilirler”. Ancak halk Rifat Bey’e, “Yunanlıların Denizli’ye geldiklerinde müslümanları işkence edeceği” bahanesiyle karşı çıkar. Yüzbaşı Rifat Bey, Goncalı’ya çektiği telgrafta, Rumların naklinin, “...ancak kuvvetle mümkün olabileceğini...bununda olmadığı için bundan vazgeçilmesini ister”. Demirci Mehmet Efe, Sökeli Ali Efe komutasında 40 kişi kadarlık bir müfrezeyi Denizli’ye gönderir. Durumu sonradan öğrenen Şefik Bey de, Dinar’dan on-on beş jandarmanın gönderilmesini ister. Teğmen Şevki Efendi komutasında 12 nefer 7 Temmuz akşamı Goncalı’ya gelir<sup>36</sup>.

Olaylar bu şekilde gelişirken, Denizli’de Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey’in daveti üzerine, Türk-Hıristiyan ileri gelenlerinden bir kısmı belediye dairesinde toplanarak bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra, Hacı Tevfik, Müderris Esat Efendi, eşrâfdan Saraçoğlu Salih ve Gıyas

<sup>34</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, .III, S. 194: Sındırgılı, *a.g.e.*, s.33.

<sup>35</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, .III, S. 217: Sındırgılı, *a.g.e.*, s.33-34.

<sup>36</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, ay.yer.

Efendiler, "...şehrin akıbeti üzerine, Antalya'da bulunan İtalyan kumandanının nazarını çekmeyi" bir fikir olarak ileri sürmüşler, fakat Komiser Hamdi Bey'in müdahalesi üzerine buna teşebbüs edememişlerdir. Ayrıca şehrin idare meselesi üzerinde konuşuldu. "Neticede şehrin idare ve âsâyişi için bir heyet (Hicret Etmeyeceklerin Hukukunu Müdâfaa Cemiyeti) kuruldu<sup>37</sup>. Bu cemiyet 'Denizli Hâdisesi'nin senaryosunu yazacaktır. "Heyetin Reisi (Mutasarrıf Vekilliği'nden azl edilmiş olan) Kahraman Seyfi, Azaları: (Belediye Reisi) Hacı Tevfik, Karahacıoğlu Salih, Feyzullohoğlu Ahmet, Şirvanoğlu Nakip Ahmet Ziya, Saraçoğlu Hacı Salih, Odabaşoğlu Halil, Şirvanlıoğlu Gıyas Efendi, (Jandarma müteakidi) Namık Bey idi"<sup>38</sup>.

2. Sökeli Ali Efe, Denizli'ye gelince Maarif Hanı'nı karargâh yaparak, Hıristiyanların oturduğu mahalleyi çevirip, Rum erkeklerini toplamaya başlayınca, yukarıda bahsedilen heyet azalarından Müderris Esat Efendi ile Gıyas Efendiler, Efe'ye "tehcir işinden vazgeçmesini"ni söyledilerse de, Efe bunları dikkate almadı. Rumlar toplanılarak Eğridir'e gönderildi. Bu sırada, "temiz Türkçe" ile "Nazilli sürgünlerinden" olduğunu belirten bir Rum genci, istasyonda Efe'ye yaklaşp, "Tuttuğunuz yol yanlış, oradan oraya hep biz fukaraları sürüp duruyorsunuz. Halbuki size asıl oyunu şimdi Türk eşrâfın evlerinde keyif çatan Rum zenginleri oynayacaklar"<sup>39</sup> demesi üzerine, sorulan sorulara cevap olarak adresleri bir bir verir. Eşrâftan bazılarının evi basılınca bunun doğru olduğu ortaya çıktı. Bu zenginler, Rumları zeybeklerden, Yunan gelince de, onlar, Türkleri koruyacakmış. Bu işi de "Denizli'den Hicret Etmeyeceklerin hukukunu Müdâfaa Cemiyeti" tertip etmektedir.

Yunanlıların, Aydın Cephesini dağıtması üzerine Denizli'de

<sup>37</sup> Sındırgılı, *a.g.e.*, ay.yer.

<sup>38</sup> *ay.es.* s.35.

<sup>39</sup> Naci Sadullah Danış, "Yakınlarının, Oğlunun ve Yaşayan Efelerin Gözüyle Demirci Efe ve Cepkenliler", *Demokrat İzmir*, 16 Ocak 1971.

Kuvâ-yı Millîyeciler gözden düşmüş<sup>40</sup>, “teslimiyetçi zihniyet” kendisini gizlemekten vazgeçip açık olarak ortaya çıkmıştı. Adı geçen cemiyet kurulduktan sonra, Duyun-u Umûmiye kasalarındaki paraya el konulup, memurlara, mal sandığı’ndan emeklilere, dullara ve yetimlere ikişer maaş nisbetinde para dağıtılmak suretiyle<sup>41</sup> halkı psikolojik açıdan kendilerine bağlamaya çalışmıştır. Cemiyetin icrâ kuvveti emekli Jandarma Binbaşı Namık Bey’in emrine verilen kuvvetti. Bu kişi Kuvâ-yı Millîye müfrezesine saldırmış ve halka da, “...Yunan kapınıza geldi. Daha ne duruyorsunuz: hâlâ bu efelerin kahrını çekecek misiniz? Silâhlı olan silâhını, baltası olan baltasını alarak buraya gelsin!” diye bağırarak, onları galayana getirip harekete geçirmiştir.

7 Temmuz akşamından itibaren, tertipli olarak Miralay Şefik Bey’e telgraflar gelmektedir. Yunanlıların Çal üzerinden Denizli’ye ilerlemekte olduğu propagandaları yapılmaktadır. Gece yarısından sonra Miralay Tevfik Bey’den, “Burada bulunan zeybekler halkın malına, ırzına tecavüz ediyorlar, bir hâdise çıkacağını arz ederim” şeklinde bir telgraf gelir. Biraz sonra da, Demirci Mehmed Efe’ye verilmek üzere “aynı surette” tam dokuz imza taşıyan bir telgraf daha gelir. Bu imzalar, “Meğerse, Denizli’den Hicret Etmeyecek Ahali-i İslâmiye’nin Muhafaza-i Hukuku için teşekkül eden heyete aitmiş”. Efe, uyandırılmamış, durum sabah yumuşak bir şekilde kendisine anlatılmıştır<sup>42</sup>.

Demirci Mehmed Efe, Sökeli Ali Efe’yi telgraf başına çağırıp, azarladıktan sonra, zeybeklerin bir suçu olmadığı cevabını almış olmasını rağmen, “Derhal, Denizli’den Goncalı’ya gelin” emrini verdi<sup>43</sup>.

<sup>40</sup> Düşmanın Denizli yönünde ilerlemesi “çok yıkıcı oldu” Bayram Bayraktar, “Milli Mücadele’de Denizli Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, nr. 22, Kasım 1991, VIII, s. 144.

<sup>41</sup> Sındırgılı, *a.g.e.*, s.36.

<sup>42</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, III, s.197.

<sup>43</sup> *ay.es.*, III, s. 199: Danış, *a.g.m.*, *Demokrat İzmir*, 17 Ocak 1971.



Denizli telgrafhanesinden çıkmadan önce, Jandarma Tabur Komutanı Hamdi Bey, “İstasyonda tekrar efelere verilmek üzere” veya “Efelerin gitmesinden sonra Denizli’de âsâyiş ve emniyeti sağlamak üzere” Sökeli Ali Efe’den silâhlarını istemiş ve Tıklaç Mutafa<sup>44</sup> buna karşı çıkmışsa da, Efe’nin emri üzerine silâhlar bırakılmıştır. Ancak istasyona giderken, etraftan açılan ateş sonucu sırasıyla, Sökeli Alif Efe, Balyanbolulu Kara Mustafa ve Kuyucak Gireniz köyünden Mehmed Efe vurularak öldüler. Yüzbaşı Rifat Bey ile zeybek Tıklaç Mustafa yaralı olarak kurtuldular. Biraz sonra Goncalı’ya gönderilen telgrafta şöyle deniliyordu: “Vukubulacağını arz ettiğim müecessif hâdisse vuku’a geldi. Miralay Tevfik”. Zeybek Tıklaç Mustafa da, koşarak Goncalı’ya geldi. Bunun üzerine Şefik Bey ve yanında 30–40 arkadaşı olduğu halde Demirci Mehmed Efe, trenle Denizli’ye hareket etmiş ve bunlara Dinar’dan getirilen 12 nefer de katılmıştı. Goncalı Cephesi’nde Binbaşı İsmail Hakkı Bey, vekil olarak kaldı. Tren Denizli’ye varmadan, -alınan tertibat gereğince trenden inilmiş ve makiniste verilen talimatla- “Demirci 4.000 atıyla geliyor” haberi treni istasyonda havaya uçurmak için her tedbiri alan kişilerin birden yok olmasına sebep olmuştur<sup>45</sup>. Denizli Jandarma Komutanını ve Mutasarrıf Vekilini getirmek için, Hükûmet dairesine giden Jandarma Teğmen Şevki Efendi’ye mezarlıktan ateş açılınca, mukabele edildi. Yapılan kısa aratırmada şu bilgiler elde edildi:<sup>46</sup>

a- Yüzbaşı Rifat bey kaçıp gitmişti.

b- Sökeli Ali Efe, Demirci Efe’den ‘gel’ emrini aldığı için, silâhlarını, Jandarma Binbaşı Hamdi Bey’e teslim etmiş, fakat zeybekler yolda vurulmuştu.

c- Zeybeklerden vurulanlar vurulmuş, ikisi kaçmış diğerleri de ya dipçikle öldürülmüş veya esir edilmiştir.

<sup>44</sup> Tıklaç Mustafa hakkında bk. Behiç Galip Yavuz, *Bülten*, Yıl: 5, nr. 5, Ödemiş 1980, s. 88; Balyanbolu Cephesindeki faaliyetleri için de bk. *ay.es.*, s. 32. Ancak Yazar 1919’da Demirci Mehmed Efe tarafından üzerine bir müfreze gönderilerek öldürüldüğünü iddia etmektedir.

<sup>45</sup> *ay.es.*, III, s. 200; Daniş, *a.g.e.*, *Demokrat İzmir*, 17 Ocak 1971.

<sup>46</sup> *ay.es.*, III, s. 201.

Demirci Efe, Hükûmete güvensiz olduğunu dile getirdikten sonra, “Goncalı’da ne kadar atlı varsa hemen gelmesini, ayrıca bir top ve iki de makinalı tüfek gönderilmesini istedi”<sup>47</sup>.

3. Miralay Şefik Bey, duruma hakim olmak üzere iken, Sökeli Ali Efe ile Balyanbolulu Kara Mustafa Efe’nin vurulmuş, soyulmuş, üstünde birer don ve birer gömlek bırakılmış, hırpalanmış cesetleri -Sökeli’nin gözleri oyulmuş bir halde- Demirci Efe’nin önüne getirildi. Miralay Şefik Bey, o anı şöyle ifade etmektedir: “Şuur denen gem kırılmış, gözler fırlamış ve dönmüş çehreler delilerde bile görülmeyen gayr-ı tabiî bir hal almış, kollar arkadaşlarının intikamını almak ve tehevürden duydukları ateşi keskin etmek için, vuracak, kıracak, yakacak hedef arıyordu. Onları durdurmak için ancak ilahî bir kuvvete sahip olmak gerekirdi”<sup>48</sup>.

“Miralay Tefvik Bey, hamiyetli bir askerdi, ancak kendisiyle alakadar olmayan işlere telkincilerin aracılığıyla girip, o gece zeybekler hakikatte kimseye ilişmediği halde telgraflar çekmişti. Suçluymuş. Onun için, O’nu çağırمامıştım”. Şefik Bey böyle diyordu. Ancak Miralay Tefvik Bey kendisi geldi. Şefik Bey’in de şahit olduğu gibi, yaralı bir kızanın (esir olanlardan birisiydi, bunlar toplatılmıştı)<sup>49</sup> “Bu milleti teşvik ediyordu” demesiyle, tabancanın patlaması bir oldu. Demirci Efe’nin şu sözleri oldukça ilginçtir: “Şefik Bey bizim baba bildiğimiz Tefvik Bey’den arkadaşlarımızı kurtarmasını isterdik... Yazık... Bunu benden sorsunlar”<sup>50</sup>. Efe, şehri yakmağa yemin etti.

Demirci Efe’nin zeybeklerinden önce kırk kişilik bir nizâmî kuvvet trenle gelince, Miralay Şefik Bey, büyük bir felaketi önledi. Efe’nin gaz ile şehri yakma teşebbüsü de, Sarayköy Şeyhi Tahir Efendi’nin araya girmesi ve ısrarıyla durduruldu<sup>51</sup>.

<sup>47</sup> Sındırgılı, *a.g.e.*, s. 40.

<sup>48</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, ss. 206-207.

<sup>49</sup> *ay.es.*, III, s. 208.

<sup>50</sup> *ay.es.*, III, s. 210.

<sup>51</sup> Demirci Mehmed Efe’nin yemininin yerine gelmesi için, şehrin büyük kabristanı ateşe verildi. Sındırgılı, *a.g.e.*, s. 42; Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi*

Sokakta bulunan insanlar, Hükümet dairesine getiriliyordu. Sonunda 'güç belâ' suçluları ayırmağa razı edildiler. Bu da saldırıya uğrayan zeybeklerin, teşhisiyle olacaktı. Suçluların böylelikle tesbiti üzerine Şefik Bey, Divan-ı Harp teklif edince, Efe, "Bunlar arkadaşlarımızı kanunla mı öldürdü? Bu kanun bizi zeybek, bunları cesur yaptı. Yarın seni de keserler kanun kurtaramaz" demiştir. İlk önce 20 kişi bıçaklanarak parçalanmış, daha sonra bulunan suçlular da kurtarılamamıştır. Demirci Efe, "Eğer bu işi kanunla geciktirsem, kızanları zaptedemem. Yalnız bunları değil, bütün şehri yakarlar, çoluk-çocuk demezler, önüne gelen Denizlilileri vururlar, başlarını alınca giderler, sen bunları bilmezsin" diyecektir<sup>52</sup>.

8 Temmuz'da '60 kusur' telef olmuş, 16 zeybek ölmüştü<sup>53</sup>. Bazı eserlere göre, "çoğu halktan olmak üzere 114 kişi öldü"<sup>54</sup>. Tavas Kaymakamı'nın raporuna göre de, 58 kişi öldürülmüştü. Bunlar arasında Mutasarrıf eski vekili Kahraman Seyfi, Müdde-i Umûmiye Reislerinden ihtiyar Reşat Efendi, Mevlützâde Mehmed, Yalvaçlızâde Hacı Hafız ve Sivas ve Erzurum Kongreselerine iştirâk etmiş Şükrü ve emsâli vardı<sup>55</sup>.

Sındırgılı Süreyya'nın, "8 Temmuz akşamından ertesi gün öğleye kadar zeybekler, Nazilli muhacirleri ve şehre yakın köylerden gelen çapulcular zengin çarşığı ve şehri soydular"<sup>56</sup> şeklindeki ifadesi, hâdisenin başından beri içinde olan Miralay Şefik Bey'in, "9 Temmuz'da dükkanların

---

*Nasıl Kuruldu*, İstanbul 1942, s. 171.

<sup>52</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, III, s. 215.

<sup>53</sup> *ay.es.*, ay.yer.

<sup>54</sup> *Türk İstiklal Harbi*, IV, *İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, Hamdi Ertuna, Ankara 1974, s. 204; "...Denizli'ye geldik. Bir de ne görelim; Demirci Efe Hükümet konağındaki bir arığın kenarında yüzden fazla insan kellesini kesmiş..." Abdurrahman Özgen, *Milli Mücadelede Türk Akıncıları*, İstanbul 1982, s. 54. Bu eserde birbirini takip eden olaylarda önemli yanlışlar vardır.

<sup>55</sup> Apak, *a.g.e.*, ss. 171-172.

<sup>56</sup> Sındırgılı, *a.g.e.*, ay. yer.

açılmasını istedim” ifadesine uymadığı gibi, böyle bir durum olsa idi, 10 Temmuz’da şehrin inzibâtını temin için, Menzilci Mehmet Efe’yi tayin ederek, komutanın ve Demirci Efe’nin, Denizli’den ayrılıp Isparta’ya<sup>57</sup> gitmeleri her halde söz konusu olmazdı.

10 Temmuz’da, yani Demirci Efe ile Miralay Şefik Bey’in Denizli’den ayrıldıkları gün, Tavas halkından bazıları T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği Telgrafta: “Bizi efelerin şerrinden kurtarın” diyor ve 12 Temmuz’da “i’şârınız kemal-i ehemmiyetle dikkate alınmışdır”<sup>58</sup> şeklinde cevap alıyorlar. Bu propaganda faaliyeti cılız değildi. Muğla’ya kadar yayıldığı<sup>59</sup> gibi, Dinar, Keçiborlu, Isparta ve Burdur’a kadar da tesirleri ulaşmıştı. “Zeybekler Nazilli’yi yakmışlar... Denizli’yi vurmuşlar... bekaretler izale edilmiş...Yunanlılar Denizli’ye girmişler, (Denizli-Dinar) arasındaki Hamidiye istasyonuna kadar ilerlemişler, Fırka Kumandanı ile Demirci Efe binlerce lirayı alarak firar etmişler...”<sup>60</sup> Miralay Şefik Bey, bu propagandaları açık açık anlatır. Mustafa Kemal Paşa’ya çekilen telgraf bu propagandanın bir eseri olduğu gibi, 17 Eylül’de “Konya İstiklal Mahkemesi’ne” gönderilen yazı<sup>61</sup> da aynı amaca yönelik kabul edilmelidir.

4. Miralay Şefik Bey’in yaptığı ‘gizli ve aşikâr’ araştırmada ortaya dedikodudan başka bir şey çıkmadı. Herşeyden önce, Nazilli’nin zeybekler tarafından yakıldığı ve soyulduğu yalandı<sup>62</sup>.

Denizli’de zeybeklere yüklenen yağmacılığın, soygunculuğun iç yüzü, Kuvâ-yı Millîyecilik aleyhdarlığının Denizli vatandaşlarını harekete geçirmek, sinirlendirmek için bir ‘ifşat propagandası’ndan başka bir şey

<sup>57</sup> ay.es., ay.yer.

<sup>58</sup> ay.es., ay.yer:Apak, a.g.e., s. 172: Lütfü Müftüler, *Milli Mücadelede Aydın Cephesinin Kurucusu Denizli Heyet-i Milliyesi*, Balıkesir 1947, s. 26.

<sup>59</sup> Sındırgılı, a.g.e., s.28.

<sup>60</sup> M. Şefik, a.g.e., III, ss.233-234.

<sup>61</sup> Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü arşivi, Dosya No: 195/54816-54818: zkr. Bayraktar, a.g.m., ss.148-149.

<sup>62</sup> M. Şefik, a.g.e., III, s. 222.

değildi<sup>63</sup>.

Tecavüz edildiği iddia edilen rum kadınlar bulunmuş, konuşulmuş, fakat hiç biri, doğrulayıcı ifade vermemiştir. Rum kadınlarının soyuldukları iddiası üzerine yapılan araştırmalarda ise Ödemişli Murat Efe çetesinden iki üç kızanın, birkaç Rum kadınının parasını altınını aldıkları anlaşılmıştır. Sökeli Ali Efe, hâdiseden evvel bunları aratmış olmasına rağmen bulamamıştır<sup>64</sup>.

Zenginlerin, Rumları saklamaları sonucu, ölümle tehdit edilmeleri ve dövülmesi meselesine gelince, bu da Denizli Hâdisesi'nin hakiki sebebi olamaz. Bu ancak halkı ifşat ve tahrik için kullanılan aletlerden, vesilelerden biri olabilirdi<sup>65</sup>.

“...Masum ahaliyi igfal ve izlâl ederek memleketin sükûn ve rahatını ihlâl eden muharrik ve müsevvikler artık cezasını bulmuşlardır. Hiç kimse korkmamalıdır. Ve iş bu teminâtımın sıhhat ve kat'iyetine cidden emin olmalıdır. Benim mertçe verdiğim bu sözden dönmek ihtimâlîm yoktur. Bu söz özü doğru, imanı bütün, vicdanı temiz, zeybek sözüdür...” 15/16.7.36 tarihli bu telgrafıyla<sup>66</sup> Demirci Mehmed Efe, 'hâdise'yi kapatmak isteyecektir. Ancak olay kapanmayacaktı. XII. Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa, ilk işinin, Denizli'ye “...münasip bir mutasarrıf bulmak ve Tümen kumandanı Şefik Bey'in oradan alınması olduğu” kanaatine varacak, “...ondan sonra da, Demirci Mehmed Efe'nin cezalandırılması için yol...” arayacaktır<sup>67</sup>.

1920 Ağustos'unda, Konya İstiklâl Mahkemesi'nin göreve başlamasından sonra, Hacim Muhittin Bey'in Başkanlığı'nda bir araştırma kurulu, Denizli'ye gelmiştir. 13 Ağustos'da Demirci Efe, Miralay Şefik Bey, Dinar Jandarma Kumandanı Şevki, Sarayköy Jandarma Kumandanı

<sup>63</sup> ay.es., III, s. 225.

<sup>64</sup> ay.es., ay.yer.

<sup>65</sup> ay.es., III, s. 226.

<sup>66</sup> Sındırgılı, a.g.e., ss. 64-65.

<sup>67</sup> Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul 1972, s. 256.

Fazıl Efendiler'in Konya İstiklâl Mahkemesi'ne gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak araştırma uzadı. Sonuç alınamadan kapandı<sup>68</sup>.

Şefik Bey görevden alınarak yerine Yarbay Nazım Bey tayin edildi. Nazım Bey, 29 Temmuz'da göreve başladı<sup>69</sup>. Demirci Mehmed Efe, Miralay Şefik Bey'in tekrar göreve getirilmesini istemişse de şöyle bir cevap almıştır: "Son harekât-ı Yunaniye üzerine her cephede vukua gelen ri'cat safahât-ı B.M.M.'nde âriz ve âmil bahis ve tetkik olunmuş ve hükûmet bütün nizâmîye Fırka Kumandanlarına vasî mikyâsta tebdilât yapmağa mecbur kalmıştır... Şimdiye kadar mesbûk olan hidemâtı âliyei vatanperverânelerinin yeni Fırka Kumandanı ile münasebâtı samime dairesinde devam edeceğine itimat ve intizar eylediğimi sureti mahsûsa da zikir ve dermeyân eylerim, efendim. Mustafa Kemal"<sup>70</sup>.

'Denizli Hâdisesi', Kuvâ-yı Millîyenin tasfiyesini hızlandıran olaylardan biridir<sup>71</sup>. Ancak bu arada, Aydın Kuvâ-yı Millîyesi (Demirci Efe Kuvvetleri), önemli bir görevi daha başarıyla yerine getirecektir:<sup>72</sup> İkinci Konya ayaklanmasının bastırılması.

<sup>68</sup> Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul 1975, ss. 166-167.

<sup>69</sup> Ahmet Akif Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, İzmir 1949, s. 47.

<sup>70</sup> Altay, *a.g.e.*, s. 258.

<sup>71</sup> Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1990, s. 236: Yazar, arşiv belgeleri ve hatıralarla zenginleştirdiği araştırmasında, 'Denizli Olayı'na bir bütün olarak şurada temas ediyor: *ay.es.*, ss. 229-236.

<sup>72</sup> Aydın Kuvâ-yı Millîyesi, iç ayaklanmaların bastırılması faaliyetlerinde önemli yararlar sağlamıştır. İkinci Anzavur, Bolu-Düzce, İkinci Konya ayaklanmalarının bastırılmasındaki rolü şurada incelenmiştir: Akkoyun, *a.g.t.*, ss. 146-154: Ayrıca Bolu-Düzce ayaklanmalarının bastırılmasındaki rolü için bk. Selim Sarımbay, *İstiklal Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce*, Aydın 1943, ss. 79-83: Akkoyun, *a.g.m.*, ss. 207-210; İkinci Konya ayaklanmasının bastırılmasındaki rolü için bk. Ağâh Sabri, "İstiklâl Harbi Hatıratı- İzmir'in işgalinden Mudanya konferansına kadar", kısım: 7, tefrika:5, *Ahali*, nr.73, 27 Haziran 1340-1924.

## C. Kuvâ-yı Millîyenin Tasfiyesi

1. Ordu: XX. Asrın başından beri, Türk ordusu, hızlı bir hareketin içindedir. Hürriyetin ilâmı (II. Meşrutiyet), İnkılâpların yapılması gibi sahalarda çaba sarfeden, Türk ordusu, Trablusgarb'da, Balkanlar'da, Çanakkale'de, Yemen'de, Kaskasya'da, Sina çölleri'nde, Galiçya'da birbirinden çok uzak yerlerde yedi yıl savaştıktan, Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalayıp savaştan çekilmesinden sonra, 'ata yurdu'nu kurtarmak için yeniden mücâdeleye girişti.

a. Osmanlı Devleti'nin, imzalayarak yenilgiyi kabul ettiği, Mondros Mütarekesi'nin, 5. maddesinde: "Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülecek askerî kuvvetden başkası hemen terhis edilecek" ve 20. maddesinde: "Beşinci madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait donanım, silâhlar ve cephe taşıma araçlarının kullanılmasına ait verilecek emirlere uyulacaktır" denilmiş olması, İtilaf devletlerinin, Türk ordusunu tamamen ortadan kaldıracaklarını gösteriyordu.

Mütareke hükümleri gereğince, Türk ordusunun erleri terhis edilmeye başlandı. Kadrolar boş da olsa, zaman zaman isim değiştirerek mevcûdiyetini korudu. XV. Kolordu, kendisini terhisten kurtarabilmiştir. Millî mukavemetin sağlanabilmesi için, nizâmî birliklere olduğu kadar, silâh ve cephaneye de ihtiyaç vardır. "Anadolu'nun içinde, bazı ileri görüşlü kumandanların Birinci Dünya Savaşı sonunda aldıkları tedbirler sayesinde silâh ve cephe dolu depolar vardı. Fakat bu depoların bir kısmı, aciz ve korkak kimseler yüzünden vaktinde boşaltılmamış ve Yunan ordusunun eline geçmiştir"<sup>73</sup>. "Askerî açıdan Mütareke hükümlerine karşı yeterli bir direniş göstermek hayli güç, hattâ imkânsız gibi idi. İstanbul'daki Harbiye Nezâreti ile Erkan-ı Harbiye de çeşitli baskılar altında bulunuyordu. Ancak 1920 baharına kadar Erkan-ı Harbiye'de Cevat ve Fevzi Paşalar gibi askerlerin bulunuşu durumun daha da kötüleşmesini önlemiştir"<sup>74</sup>.

<sup>73</sup> Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, I, İstanbul 1987, s. 111.

<sup>74</sup> Baykara, *Millî...*, s. 38.

“Millî Mücâdeleyi yapan Türk ordusu; sayıca az, silâh ve malzemece fakir, iâşe ve bakım imkânları kısır, subay kadrosu noksan, yorgun ve fakat şerefli bir geçmişe sahip, tecrübeli küçük bir ordu idi”<sup>75</sup>. Türk ordusunun yeniden kuvvetlendirilebilmesi için belli bir zaman ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için, geçen zamanda ortaya çıkan boşlukluğu -bir çok defa ifade edildiği gibi- Kuvâ-yı Millîye doldurmuştur.

b. Türk istiklâlinin başı bozuk kuvvetlerle kazanılamayacağı Millî Mücâdele'nin en başından beri biliniyordu. Ancak Türk ordusunun büyük bir bölümü boş kadrolardan ibaretti. Onun için halkın silâhlandırılarak, milis kuvvetler haline getirilmesi şarttı. Mustafa Kemal Paşa, daha Havza'da iken, milis teşkilatıyla doğrudan ilgilenerek, birliklere gönderdiği emirlerde, her işgal eylemine karşı halkın silâhlandırılarak, karşı konulmasını bildirmişti<sup>76</sup>.

Kuvâ-yı Millîye, bir teşkilât fikri olarak ilk formülünü, Erzurum Kongresi beyannamesi'nin 2. maddesinde yer alan: “Kuvâ-yı Milliye amil ve irade-yi millîyeyi hakim kılmak esastır” kararından alır.

Daha sonra, Sivas Kongresi sırasında, milis kuvvetlerin örgütlenmesi için, Mustafa Kemal Paşa, 9 Eylül 1919'da Ali Fuat Paşa'yı “Garbi Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanlığı” ile görevlendirdi<sup>77</sup>.

Heyet-i Temsiliye, 23 Ekim 1919'da “Refet Bey'in Aydın Cephesi Kuvâ-yı Millîyesi Kumandanlığı'nı deruhte etmesini...”<sup>78</sup> uygun gördü. Refet Bey, yöreye gönderildi ve burada bir rapor hazırlayarak, daha uzun süre Batı Anadolu cephesinin tek komuta altına alınamıyacağını bildirdi. Bunun üzerine askerî kuvvetler Miralay Refet Bey'in komutasına

<sup>75</sup> Selek, *a.g.e.*, s. 113.

<sup>76</sup> Aybars, *Türkiye...*, I, s. 263.

<sup>77</sup> Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1974, ss.1-2.

<sup>78</sup> *ay.es.*, s.31: Refet Bey'in Nazilli'ye gelişi ve buradaki faaliyetleri için bk. Sökmensüer, *a.g.e.*, s. 58.



verilmiş, milis kuvvetler ise durumlarını korumuşlardır.

İlk zamanlarda, iyi hizmet görmüş olan milis kuvvetlerin durumları uzun süre devam edemezdi.”... Düzenli eğitim görmüş ve disiplinli ordu birliklerine ihtiyaç vardı. Böyle bir ordunun, en kısa zamanda kurulması için, Kuvâ-yı Millîyenin, bu ordu kuruluş ve kadroları içine alınmasına karar verilmiştir. Böylelikle Kuvâ-yı Millîyeye komutanlık eden kişilerin kanun dışı davranışları, birliklerin başı bozuk tutumları ve halkın üzerindeki yükü de kaldırılmış olacaktır”<sup>79</sup>.

16 Mayıs 336 tarihli, Hükûmetin 7 sayılı kararnamesi ile Kuvâ-yı Millîye teşkilâtı, “Millî Müdafaa Vekâleti”ne bağlandı. Giderlerinin, genel bütçeden sağlanarak halktan para ve mal toplanmasına son verilmesi kararlaştırıldı<sup>80</sup>.

22 Haziran 1922’deki Yunan taarruzundan sonra, Kuvâ-yı Millîye’nin bir kısmı<sup>81</sup> düzenli bir birlik haline getirildi.

“1 Temmuz 1920’de açılan talimgâh, ilk mezununu Ekim 1920’de verdi. İstiklâl harbi’nin sonuna kadar çalışmalarına devam eden bu talimgâhtan yetişen Türk kahramanları, vatan borçlarını ödemek için canla başla çalışarak mücâdeleye katılmışlardır...”<sup>82</sup> Görülüyor ki, nizâmî bir orduya geçiş tâ başından beri, söz konusudur. Bazı müfrezeler ordunun içine alınmış vaziyettedir.

9 Kasım 1920’de, Batı Cephesi ikiye ayrılarak bunlardan, Batı Cephesi Kumandanlığı’na Miralay İsmet Bey, Güney Cephesi Kumandanlığı’na da Miralay Refet Bey tayin edildi<sup>83</sup>.

Bu taksime göre, Güney Cephesi hudutları içinde bulunan, Demirci Mehmed ve Yörük Ali Efeler’in maiyetindeki kuvvetlerle birlikte,

<sup>79</sup> *Türk İstiklal Harbi*, VI, s. 201.

<sup>80</sup> *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, nr. 54, Vesika: 1235.

<sup>81</sup> Çolak İbrahim Müfrezesi 3. Süvari Tümenine, Sarı Efe Müfrezesi 33. Süvari Alayına, Gökbayrak Müfrezesi 61. Piyade Alayına dahil edildi.

<sup>82</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III, 6. kısım, Ankara 1921, s. 340.

<sup>83</sup> *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, nr. 52, Vesika: 1197 ve 1198.

Miralay Refet Bey'in kumandasına girmeleri gerekiyordu<sup>84</sup>. Bu zamanla kısım kısım gerçekleşecektir.

2. Kuvâ-yı Millîye'nin (Demirci Mehmed Efe Kuvvetlerinin) Tasfiyesi: 9 Kasım'da alınan "Batı Cephesi'nin ikiye ayrılması" kararı tesadüf değildi. Atatürk *Nutuk*'da şu izahatta bulunmaktadır: "8 Teşrinisani 1920'de, Fuat Paşa, Ankara'ya geldi. İstikbal için bizzat istasyonda bulunuyordum. Paşayı omuzunda bir filinta olduğu halde Kuvâ-yı Millîye kıyâfetinde gördüm. Garp Cephesi Kumandanını bu kıyâfete rağbet ettiren fikir ve zihniyet cereyanının bütün Garp Cephesi üzerinde ne derece ileri bir tesir yapmış olduğunu anlamak için artık tereddüde mahal kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'ya kısa bir mütaleadan sonra, yeni alabileceği vazifeyi söyledim. Maalmemnûniyye kabul etti. Aynı günün gecesı İsmet ve Refet Paşaları davet ederek yeni vaziyet vazifelerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kat'i direktif: " süratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmekten" ibaret idi. Bu suretle 1920 senesi Teşrinisanisinin sekizinci günü "gayrimuntazam teşkilât fikrini ve siyâsetini yıkmak kararı" fiil ve tatbik sahasına vaz edilmiş oldu"<sup>85</sup>.

a. Güney Cephesi Kumandanı olan Miralay Refet Bey, Konya ayaklanmasının bastırılmasından sonra atlı takip kollarından faydalanmak suretiyle, büyük süvari birlikleri kurmayı plânladı. İlk önce eldeki takip kollarından ve atlı piyade Tümenlerinden faydalanarak, I. ve daha sonra da II. Süvari gruplarını kurdu. Ayrıca millî kuvvetlerin reislerine bu yolla aşılama ve tavsiyelerde bulunulmuş, genellikle iyi karşılanmış olmakla birlikte, Ethem ve etrafındakilerin kötü telkinlerine kapılan Demirci Mehmed Efe tarafından benimsenmemişti"<sup>86</sup>.

Konya ayaklanmasının bastırılmasından sonra, 22/23 Kasım 1920'de B.M.M. tarafından, Demirci Mehmed Efe'ye Miralay rütbesi

<sup>84</sup> M. Şevki, *İstiklâl Harbi Nasıl Oldu?*, İstanbul 1934, s. 32.

<sup>85</sup> Gazi M. Kemal, *Nutuk-Söylev*, II, Ankara 1984, s. 714.

<sup>86</sup> *Türk İstiklâl Harbi*, VI, (1974), s. 205.

verilerek, Refet Bey tarafından da, Konya’da bulunan Atlı Takip Kuvvetleri Kumandanlığı’na atanarak, ordu birlikleri arasında hizmete davet edildi<sup>87</sup>. Efe’nin emrinde bulunan kuvvetlerinden, yaşları uygun olanlar ve geçmişte suçu olmayanlardan 300 mevcutlu bir süvari alayı kurulacak, geri kalanlar silâhları ile birlikte ikmâl eri olarak, 57. Fırka emrine verilecek, askerlik çağı dışında olanlarla, suç işlemiş bulunanlar terhis edileceklerdi.

Bu gelişmeler olurken, Demirci Mehmed Efe Isparta’da bulunmaktadır. “... Efe’nin Konya’ya çağrıldığı... kulaktan kulağa bir fısıltı halinde yayıldı”<sup>88</sup>. Günlerce Mehmed Efe’nin kararı beklendi”. Isparta ve Ispartalılar için o günler zor günlerdi. “...Anlaşmazlık silâhlarla halledilmeye gidilirse Denizli’deki gibi bir faciaya Isparta ve yakın köyler sahne olabilirdi. Efe kuvvetleri silâhlarını bırakmazlarsa, kimbilir nasıl bir müdâfaa yolu tutacaklardı. Her köyün, her mahallenin ve hattâ her evin bir boğuşma yeri olması mümkündür”<sup>89</sup>.

b. “Ethem, Demirci Efe kuvvetleriyle birleşmeye çalışıyor. Bu muhabere elde ediliyor”<sup>90</sup>

“Kuvâ-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı” imzasıyla, 12 Aralık 1336 tarihli “Gizli Şifre”de şu ifadeler dikkati çeker: “Muhterem Mücâhid Kardeşim Demirci Mehmed Efe’ye, ... Ankara hükûmeti, birkaç muhterisin âleti olmakdan kurtarılmamakda ve günden güne keyfi ve şahsî ihtirasların zebûnu olmakdan ileri götürülememektedir. Memleketin bu gidişle maalesef kurtarılması imkân haricindedir... Daha evvel senin imhâ edilmenin güya memleket hesabına lüzumunu bana ihsas ettirmek [...okunamamıştır] ...iptîdâdan beri çektiğimiz emeklerimizin boşa

<sup>87</sup> ay.es., ay.yer., Gökbel, a.g.e., s.420.

<sup>88</sup> Kemal Turan, *Memleket Yazıları*, II, Ankara 1944, s. 74.

<sup>89</sup> ay. es., II, ss.74-75.

<sup>90</sup> M. Şevki, a.g.e., s. 77: Nuri Köstüklü’nün belirttiği gibi, Demirci Mehmed Efe ile Çerkez Ethem arasında, “Mevcut bilgilere göre, karşılıklı bir haberleşme söz konusu değildir”. Köstüklü, a.g.e., s. 283. (57. nolu dipnot)

gitmemesi için, şimdi bir birimize sarılmalıyız. Cevabınızı bekliyorum. Şifremi alır almaz Denizli'ye yaklaşmaya ve benimle sıkı temasa gayret etmenizi ayrıca rica ediyorum"<sup>91</sup>.

Aynı tarihli ve hemen hemen aynı cümlelerden oluşan bir mektup da, Yörük Ali Efe'ye gönderilmiştir<sup>92</sup>.

Demirci Mehmed Efe, Isparta civarında dağınık bulunan kuvvetlerini toplamak suretiyle, karşı bir tavır aldı.

c. Miralay Refet Bey, 6.12.1920'de XII. Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa'ya yazdığı şifre ile, düşüncesini sordu. Ankara'nın "daha ağır ve tedbirli hareket edilmesini" istemesine rağmen, Refet Bey, "Efe'ye karşı harekete geçmeyi tasarlıyordu" Fahreddin Paşa'ya yazılan şifrede, "...2.Demirci Mehmed Efe'nin durumu pek şüphelidir. Şimdi aldığım inanılır bir haberden, kaldırılmış olan Heyet-i Merkeziye'nin Burdur'daki bazı üyelerinin ve bunlar içinde Uşaklı İbrahim Bey'in Demirci ve Ethem kuvvetlerine dayanarak bir ayaklanma ile Ankara hükümetini devirmek düşüncesinde oldukları anlaşılıyor... Demirci Mehmed Efe'nin elindeki top ve makinalı tüfek, birliğine katıldı mı? Demirci ailesi ile birlikte çoğu zaman Keçiborlu'nun İğdecik köyünde oturuyor. Bu gün Keçiborlu'ya gitmiş, oradan Burdur'a gidip gitmediğini soruşturuyorum... karşı harekete geçmek karşısındaki düşünceniz nedir?...ivedi cevabınızı bekliyorum..."<sup>93</sup>.

Verilen cevap: "1. Demirci Mehmed Efe'yi bir an önce yok etmek gereklidir. Bunun geciktirilmesi kesinlikle uygun değildir... Buna göre iki alay ile Yarbay Nazmi'nin, hemen Dinar'a hareket etmesini ve Çal'dan Necip ve Yörük Ali Efe'yi ve 37. ve 39. Alayları ve bir dağ topunu Dinar'a getirilmesini ve Demirci Mehmed Efe, yüksek emrinizle hareket etmeyecek olursa derhal yola getirilmesi en uygundur..."<sup>94</sup>

<sup>91</sup> *Yakın Tarihimiz Dergisi*, II, 16 Ağustos 1962, nr. 25, s. 364: Gökbel de aynı mektubu verir, *a.g.e.*, s. 423: Benzer fakat farklı bir mektup için bk. Malkoç, *a.g.e.*, s. 53.

<sup>92</sup> *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, nr.73, Belge No: 1578.

<sup>93</sup> *Türk İstiklâl...*, VI, (1974), s. 206.

<sup>94</sup> *ay.es.*, VI, (1974), s. 297: Fahreddin (Altay) Paşa, yıllar sonra yazdığı hatıralarında

Bu sıralarda, Demirci Efe'nin yanına gelen Miralay Şefik Bey, Efe'nin şunları söylediğini yazmaktadır: "...Cepheden beni ayırmak haysiyetime dokunuyor, gücüme gidiyor. Dost düşman cepheden Demirci'yi attılar diyecekler. Ethem Bey'in cephesi var. Yörük Ali'ye muntika verilmiş, Yörük Ali'nin teşkilât yapmasına müsaade ediliyor, bana neden verilmiyor? Biraderim Ahmed'in kumandasında cephede Fırka emrine mu'tî bir kuvvet bulundurayım, ben geride kızanlarımla oturayım, asker toplarım cepheye gönderirim. Her ne emir ederlerse hizmet ederim. Yalnız beni Konya'ya istemesinler. Bir çok kişi beni Mustafa Kemal Paşa aleyhine teşvik etti. Ben reddetmiş iken bana böyle mi mukabele edilmeli idi?"<sup>95</sup>.

Yukarıda verilen şifrede, Refet Bey'in bahsettiği "... inanılır bir haber..." de, Miralay Şefik Bey tarafından, Mülâzım Kâzım Efendi' den elde edilen bilgiler, Burdur'dan 5 Aralık günü, Konya'da bulunan Refet Bey'e makina başında bildirilmiştir<sup>96</sup>.

Yine Şefik Bey, haberin 'derhal' verildiğini yazdıktan sonra yaptığı araştırmada, "...Fakat hükûmete asi ve muzır gösterir kendisinde hiç bir eser ve alâmet görmedim..." diyecektir. Bu araştırma ise, ancak 19 Aralık 1920'de yapılabilmıştır.

10 Aralık'ta Güney Cephesi Kumandanı Miralay Refet Bey, B.M.M. Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafı çekti: "...2. Bugün Demirci Mehmed Efe'den aldığım bir telgrafta, Ethem ve taraflarının sizinle benim bir dakika yaşadığımızı istemediklerini ve hükûmeti devirerek kendilerinin arzu ettikleri adamları başa geçireceklerini, bunlara karşı her emrime hazır olduğunu yazıyor. Bundan kuvvei seyyare ile anlaşmak için aralarında haberleşme yapılmakta olduğunu anlıyorum... Ankara'nın, bu hareket tarzı hakkında ne düşündüğünün bildirilmesini rica ediyorum..."

---

da Demirci Mehmed Efe'yi "Aydın Cephesi'nde millî mukavemet hareketine dağlardan getirilmiş bir zeybek eşkiya..." olarak görecektir. Altay, *a.g.e.*, s. 186.

<sup>95</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, III, s. 265.

<sup>96</sup> *ay.es.*, III, s. 267.

B.M.M. Reisi Mustafa Kemal Paşa da, aynı tarihte, cevap olarak yazdığı emirle: Demirci Mehmed Efe'nin ortadan kaldırılması için, Miralay Refet Bey'in görüşüne katıldığını ve tasfiyenin uygun olduğunu bildirmiştir<sup>97</sup>.

Bastırma harekâtı<sup>98</sup> için 23. Tümen üç alayı ile Dumlupınar mevziinde, XII. Kolordu Karargâhı, 8. Tümen ile Piyade Alayı ve 1. Süvari Tümeni ile 7. Süvari Alayı Afyon Karahisar'da toplanmıştı.

11 Aralık 1920'de Güney Cephesi Kumandanı emrindeki süvarilerle birlikte güneş battıktan sonra, Demirci Mehmed Efe ayaklanması'nın bastırılması<sup>99</sup> için güneye hareket etti.

Yunanlılar üzerine harekât yapılacağı etrafa duyurularak, gizliliğin sağlanmasına çalışıldı. Yürüyüşler geceleri yapıldı. Afyonkarahisar-Sandıklı-Dinar doğusu-Baladız üzerinden gidilerek 16 Aralık 1920'de günün ağarmasıyla (Şefik Bey'e göre 15 Aralık)<sup>100</sup> Demirci Mehmed Efe'nin oturduğu İğdecik köyü basıldı.

Efe'nin maiyetinde 800 kadar kuvvet vardı. Efe, "...arazi engebeli olduğu için, bütün istikametler kapatılamadığı..." ve "baskına hazırlıklı" olduğu için kaçtı.

"Asi Çerkez Ethem'le birleşme ihtimaline mebnî ele geçirilmek istenen Demirci Efe, kendisini tutmağa gelen suvari kuvvetine karşı mukabelede bulunmadı"<sup>101</sup>.

Demirci Efe, az bir kuvvetle Uluborlu'ya doğru çekilmiş, "...yakın bazı adamlarıyla Tefenni yakın istikametinde kaybolmuştu..."<sup>102</sup> Köylere dağılan zeybekler 18 Aralık'a kadar yakalandı. Bunlardan yaşları uygun olanlar tertip edildikleri birliklere yollanmak üzere hükûmete teslim edilmiş, diğerleri de, cephe komutanlığı tarafından ellerine belge verilerek,

<sup>97</sup> *Türk İstiklâl*...VI. s. 209.

<sup>98</sup> *ay.es.*, VI, ss.210-212.

<sup>99</sup> "Demirci Mehmet Efe'nin Tenkili" hakkında bk. Köstüklü, *a.g.e.*, ss.280-286.

<sup>100</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, III, s. 269.

<sup>101</sup> *ay.es.*, ay. yer.

<sup>102</sup> Turan, *a.g.e.*, II, s. 76.

terhis edilmiştir.

19 Aralık'da Demirci Mehmed Efe'nin 80 kişilik kuvvetiyle Tavas dolaylarına geçmiş olduğu anlaşıldı. Büyük bir hâdise çıkma ihtimali yoktu. Mahalli bir hâdisenin çıkma ihtimaline karşı Jandarma Yüzbaşı (Arap) Nuri Bey, Efe'nin yanına gönderildi. Efe, 30 Aralık 1920'de teslim oldu<sup>103</sup>.

d. "Demirci Mehmed Efe'nin hizmetine bu vecihle nihayet verilmesine müteakip cephede bulunan Yörük Ali Efe'ye dahi maiyeti ile beraber hizmetlerinden afvedildikleri bildirildi. Onlar da itaatle kabul edip yerlerine gitti"

Demirci Mehmed Efe, bir zeybek başı olmak itibari ile kendisinden, bir kanun adamından beklenildiği kadar kusursuz hizmet beklemeye imkân yoktu. Bazı kimseler bu adamı çok zalimlikle itham etmeğe çalışırlar. Onun kıymetli hizmetlerini batırmak için ellerinden geldiği kadar aleyhinde söz söylerler. Fakat bunlar, sebepleri bilinen olaylardır. Efe, zalimliğini kendi de itiraf etmektedir. Kuvâ-yı Millîye'ye hizmet etmekten çekinenleri ve muhalifleri cezalandırırken şu sözü söylerdi: "Cenab-ı Allah, sizin gibi imansızların hakkından gelmek için benim gibi bir zalimi başınıza bela gönderdi".

"Bazan, muzır adamlara kapılmakla beraber gene esasta Kuvâ-yı Millîyecilikten ayrılmadığını ve bilhassa en dar zamanlarımızda dahi candan hizmetler, yardımlar yaptığını ve onun adına İstiklâl harbinin muvafakiyeti için oynadığımız rollerin, İngiliz ve İtalyanların maksat peşinde dolaşan adamları üzerinde bile bazan tesirler yapmış olduğunu söylemek ve netice olarak: Demirci Mehmed Efe'nin temsil ettiği vatanın zorba evlâtları olan zeybeklerin namına İstiklâl Harbi'nde onun, o illerde bulunan aleyhtarlarından çok daha fazla vatanseverlik göstermiş ve kıymetli hizmetler yapmış olduğunu itiraf etmek lâzım gelir".

Efe'ye, Karacasu'nun Dualar köyünde oturmasına izin verilerek,

<sup>103</sup> "Efe'nin kaçırılmasına Mustafa Kemal Paşa'nın müsaade etmiş olabileceği akla geliyor". Köstüklü, *a.g.e.*, s .285.

çok güvendiği (Arap) Yüzbaşı Nuri Bey komutasında 50 kişilik bir kuvvet koruyucu olarak bırakıldı.

“Yunanlılar, Demirci Efe’yi de, Yörük Ali Efe’yi de güya hükûmetimizin bu muamelesinden gücenik olduklarını zannederek Çerkez Ethem ve Delibaş gibi kendi taraflarına çekmek istemişlerdi. Hattâ Demirci Efe’nin köyüne kadar bir müfreze göndermişler. Her ikisi de Türklüğün şerefine leke getirmekten sakınmış, milliyetlerine ve hükûmetlerine candan bağlı bulduklarını Yunanlılara karşı, millî düşmanlıklarını taşımakta devam etmiş olduklarını göstermiştiler...”<sup>104</sup>

Miralay Refet Paşa, B.M.M.’nde yaptığı geniş bir konuşma yapmıştır: “...ilk zamanlarda kuvvetler yokken, orada kendi kuvvetiyle, kendi fikriyle ve kendisinden hakikaten pek yüksek olan bir Türk zekasıyla oradaki işleri idare etti. Demirci’nin fenalığı da fenadır. Fakat Demirci’den ziyade etrafında bulunan münevver insanların da kabahatleri vardır... Demirci’nin vazife-i vataniyesini tarih kayd ederken -ki hiç bir zaman tarih unutmayacaktır- fenalığını da kaydedebilir. Fakat ben iyiliğini sayacağım... hepsi bendenizce büyük insanlardır. Çünkü onlar hatalarından ve herkesten evvel düşman karşısında müdâfaa-yı millîyeyi uyandırmışlar ve düşmana karşı koymuşlardır...”<sup>105</sup>

23 Nisan 1971’de *Demokrat İzmir* gazetesinde yayınlanan röportajda, “Demirci Efe bir vatanseverdir...” diyen İsmet İnönü, sözlerine şunları ilave etmiştir: “O gayr-ı müsait şartlar altında kanundan uzak olarak yaşamıştır. Fakat sağ duyusu o kadar kuvvetli idi ki, daha sonra aleyhine baş gösteren şahsi düşmanlık hareketlerinin hepsinin içinden haysiyetini kurtararak çıkmasını bilmiştir. Kanatımce, Millî Mücâdele’nin Ege Cephesi’nde daima teşekkürle anılacak hatıralar bırakmıştır”<sup>106</sup>

Aydın Kuvâ-yı Millîyesi, kan dökülmeksizin tasfiye edilmiş ve bu havali Güney Cephesi Kumandanlığı’na bağlanmıştır.

<sup>104</sup> M. Şefik, *a.g.e.*, III, ss.269-270.

<sup>105</sup> *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, II, İstanbul 1985, s. 878.

<sup>106</sup> Akın Simav, “İnönü ile Röportaj” *Demokrat İzmir*, 23 Nisan 1971.